

Article Info	RESEARCH ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	 KENT AKADEMİSİ
Title of Article	Reinterpretation of Urban Intervention Processes within the context of Infrastructure Space	
Corresponding Author	Burak HAZNEDAR İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimari Tasarım Doktora Programı, burakhaznedar@gmail.com	
Submission Date Admission Date	14/11/2019 / 10/12/2019	
Author / Authors	Burak HAZNEDAR Sinan Mert ŞENER ORCID: 0000-0002-8048-2868 ORCID: 0000-0002-8711-104X	
How to Cite	HAZNEDAR, B., ŞENER, S., M., (2019). Kentsel Müdahale Süreçlerinin Altyapı Mekânı Altlığı Üzerinden Okunması , Kent Akademisi, Volume, 12 (40), Issue 4, Pages 875-883.	

Kentsel Müdahale Süreçlerinin Altyapı Mekânı Altlığı Üzerinden Okunması¹

Burak HAZNEDAR²
Sinan Mert ŞENER³

ABSTRACT:

Contemporary studies that look into the formation of urban space show a strong tendency to refer to multiplicity, pluralism and diversity as opposed to a homogeneity that result from the decisions of certain individuals or a homogeneous cross-section of the society. A deeper look into this phenomenon reveals a global mechanism which makes cities within different cultural and geographical contexts less distinct and more similar as a result of socio-economic and socio-political transformations which happen to be the most important agenda of most of today's cities. As the systematic of rules which this rapidly evolving global mechanism is built upon further expand and crystallize, its impact on contemporary approaches to urban development also becomes ever visible. This neo-liberal system can be defined as a hierarchic set of fundamental rules which reproduces itself through the continuous inclusion of further masses. When reinterpreted through its rapidly changing actors, it reveals itself to be a setup which deals with diversity as a uniform systematic organization.

Throughout the ages, the appearance of early cities, and their interactions with their surroundings and other cities have also led to the development of competitive approaches. Such interactions led to the development of networks and interactive cooperation. Although most studies on these development focus on 'loci' or locality, the dominations of the global system which underlies these abovementioned processes allowed for cities to progress based on their samenesses and not just on their distinct qualities through urban interventions. In this context, this study aims to research the infrastructure space, which constituted with a global sameness approach, and its effects on urban interventions.

KEYWORDS: Infrastructure Space, Open City, Urbanization, Urban Interventions, Limitation of Urban Space

¹ Bu araştırma makalesi Burak Haznedar'ın İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimari Tasarım Doktora Programı'nda Prof. Dr. Sinan Mert Şener danışmanlığında yaptığı doktora tez çalışması kapsamında üretilmiştir.

² İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimari Tasarım Doktora Programı, burakhaznedar@gmail.com

³ İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, mert@itu.edu.tr

ÖZ:

Günümüzde kentsel mekân kurgusuna dair yapılan çalışmalara bakıldığında çoğu zaman tek ve benzerlerin ürettiği bir homojenlik yerine çokluğa, çoğulculuğa ve farklılıklara yapılan atfların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu yaklaşımın bir adım ötesine gidildiğinde ise farklı coğrafi ve kültürel birikimleri ile dikkat çeken pek çok günümüz kentinde öncelikle sosyo-ekonomik ve sosyo-politik değişim-dönüşüm süreçlerinin etkisiyle kentleri giderek birbirlerine benzeten bir küresel sistemden bahsedilebilir. Hızlı bir şekilde kendini güncelleyen bu düzenin etrafında örgütlenen yeni kurallar sistematığının gelişim ve değişim süreçleri boyunca bugünün kent yapılanmaları ve yaklaşımları üzerindeki etkileri de ciddi şekilde hissedilmektedir. Sürekli yenilenerek daha geniş kitleleri kapsamaya istenen bir üst kurallar düzeni olarak tanımlanabilen bu neo-liberal sistem hızlı bir şekilde güncellenen aktörleri üzerinden yeniden okunmaya çalışıldığında ise ortaya çıkan, çokluğu bile tekdüze bir sistemsel yapılanma olarak ele almaya çalışan, kurgulanan izlerin bir arada yer alma durumu olmaktadır.

Kentlerin ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren çevresiyle veya diğer kentlerle olan etkileşimleri rekabetçi süreçlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, etkileşimin giderek artması sonucu oluşan ağsal yapılar hızlı bir şekilde interaktif birlikteliklerin oluşmasını da sağlamıştır. Bu süreç üzerine yapılan atflarda ve yaklaşımlarda ‘yer’e odaklanıldığı düşünülse de kentsel müdahale süreçleri ile birlikte kural koyucu küresel sistem ve altyapısı bir noktadan sonra kentleri aynılıkları üzerinden ilerlemeye mecbur bırakmıştır. Çalışma bu çerçevede altyapı mekânı yaklaşımı üzerinden oluşturulan küresel aynılık yaklaşımı ve kentsel müdahaleler üzerindeki etkisine odaklanmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Altyapı Mekânı, Açık Kent, Kentleşme, Kentsel Müdahale, Kentsel Mekânın Sınırlandırılması

GİRİŞ:

Kırsal kullanım alanlarından sosyal ve hizmet başta olmak üzere sektörleşen kullanımlar aracılığıyla ayrışan ‘kent’in kelime anlamı Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü’nde “sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşlarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi” olarak yer almaktadır. TDK aynı zamanda kenti ve kentli olmayı sosyolojik, morfolojik, demografik, fonksiyonel, ticari olarak köyün ve köylü olmanın karşısı bir sosyal durum olarak da vurgulamaktadır.

‘Mimarlık Sözlüğü’ ise kenti “çarşı, lokanta, otel, kültür ve eğlence gibi kuruluşları bulunan geniş ev topluluğu” olarak tanımlanmaktadır (Hasol, 1975). Öncelikli olarak fiziksel ve niceliksel boyutlarına atf yapılan tanımlarına göre kentler, belli bir nüfusa ve yoğunluğa sahip, kendisine özel yönetim merkezleri ile bu merkezleri yönlendiren karar mekanizmalarını barındıran alanlar olarak da ele alınabilir. Benzer bir karşılığı Soğdca köke sahip olan ‘kent’ kelimesin Arapça karşılığı ‘madina’nın en büyük yerleşim birimi anlamına sahip olmasında da görebiliriz. Günümüzde gündelik kullanımında ise kent kelimesinin kimi zaman sadece bir siyasi alanı veya formu tanımlamak için kullandığı da görülebilmektedir.

1. Kent ve Gelişim Süreci

Kent kavramı ortaya çıkışından itibaren gelişim süreçleri boyunca pek çok açıdan incelenerek yorumlanmıştır. Yaşadığımız dünya düzenini anlamlandırmak için sıklıkla görüşlerinden faydalanılan Karl Marx ve Friedrich Engels kentleri feodal bağların zayıflamasına yol açarak sermaye odaklı toplumsal süreçlerin gerçekleştiği alanlar olarak ele almış ve yaklaşımlarında geleneksel tanımlarda yer aldığı şekilde, kent ve kırsal birbirinin antitezi olarak görüp karşıt olarak konumlandırmıştır (Marx, Engels, 1935). Bugün ise birçok fikir insanı kent tanımını yaparken bunun aksine vurgu yaparak karşıtlıktan ziyade müşterek gelişen süreçlere yer vermektedir. Antropolog Anthony Leeds kırsal ile kentin karşıt olamayacağını belirterek, bu yaklaşımın modernite ve endüstriyelleşme süreçlerini görmezden geldiğini savunur (Leeds, 1994). Leeds’e göre kırsal alan kentsel alanın doğal bir uzantısıdır. Birbirinden ayrı düşünülemez bu alanlar ekonomik, teknolojik, ticari ve siyasal merkez olan kentin ihtiyaçlarını karşılamak için, merkezde belirlenen rejimlere göre yönlendirilerek geliştirilir. Bununla birlikte, Leeds ekonomik birer makine olarak ele aldığı kentlerin çevresindeki küçük yerleşimleri ve köyleri bir anlamda yutarak sürekli bir büyüme içerisinde olma iddiasını da sorgular ve kentlerin gelişebilmesi için farklı büyüklüklerdeki bağımsız yerleşimlere ihtiyaç duyduğunu belirtir. 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya konulan bu yaklaşımı günümüzde sosyolog Saskia Sassen ‘kentsellik’ tanımı ile bir adım ileriye götürerek kentlerin sadece çevresindeki tanımlı/tanımsız alanlar ile olan ilişkisini değil, diğer kentler ve

bir bütün olarak tüm yerküre ile kurduğu ilişkileri de kentsel durumun bir parçası olarak değerlendirmektedir (Sassen, 2008). Buna ek olarak, Leeds'in kent ile kırsalın doğal bağlantılarını ortaya koymak için kullandığı argümanları Sassen de günümüz kentlerinin küresel arka planını tanımlamak için yine benzer şekilde kullanmaktadır.

Yine 20. yüzyılın ikinci yarısında fikrî üretim yapmış olan Buckminster Fuller da kentleri küresel işleyiş üzerinden ele alarak 'bağlam' yaklaşımını ortaya koymuştur. Fuller'a göre hiçbir şey bağlam dışında değildir, veya başka bir deyişle, her şey bağlamdır, ve buna duruma tüm evren de dahildir (Fuller, 2008). Fuller bu 'bağlamsallık' yaklaşımını özellikle insanın sürdürülebilirliği üzerinden ele almış ve ardı ardına atılan küçük adımlar ile daha büyüklerinin başarılabilmesine dair olan inancını belirtmek için kullanmıştır (Boyacıoğlu, 2017). Bununla birlikte, bağlam bütününe dair bakış açısını aynı şekilde muhafaza etmek suretiyle yaklaşım, konumu kaydırılarak kentsellik üzerinden de kurgulanabilir.

Bu şekilde 'küresel kent' tanımı Leeds'in, Fuller'ın ve Sassen'in yaklaşımları ile ele alındığında; kentsellik yaklaşımı doğrultusunda kentin bir 'kentsel olma durumları ağı' olduğu görülebilir. Bu ağ kentin fiziksel sınırlarının belirsizleştirilerek, çeşitli bağ ve bağlantılar vasıtasıyla sürekli olarak bir üst ölçek ile ilişkilendirilebilmesine de olanak sağlar. Ağın her bir noktasında ağı bütünleyen farklı dinamikler farklı boyut ve düzlemlerde yer alan, birbirinden tümüyle farklı olan içerikler barındırabilen mecralar tarafından üretilebilir.

2. Kentleşme ve Altyapı Mekânı

Sosyolog Max Weber hem siyasi hem de ekonomik olarak ortaçağ kentini tanımlarken feodal yapılanmaya baş kaldırmak için etkin şekilde ortaya çıkan bireyselliğe vurgu yaparak, örgütlenme sürecinin ve şeklinin vatandaşlık haklarının doğuşunu da beraberinde getirdiğini belirtmiştir. Bu şekilde ticari faaliyetlerin gelişimi doğrultusunda örgütlenme ile birlikte elde edilecek güç ile birlikte siyasi ve ekonomik unsurların birlikte ilerlemesi ideal kentin oluşumunu sağlamıştır (Weber, 2000).

Kent teorisyeni Melvin Webber de kentlerde siyasi süreçler veya kanun koyucular tarafından belirlenen fiziksel sınırların, alanlar arasında fiziksel veya işlevsel net farklılıklar olmadığı sürece kentsel alanı tanımlama açısından yetersiz olduklarını vurgulamaktadır (Webber, Dyckman, Foley, Guttenberg, Wheaton, Wurster, 1964). İşlevsel net farklılıklar üzerinden kullanımın öne alındığı bu bakış açısına karşın Aldo Rossi ise, kent alanlarındaki tekrarı ve kalıcılığı vurgulayarak, karmaşık kentsel yapılanmaların bile temel bileşenlerinden olduğunu savunduğu kolektif bellek üzerinden tanımlamakta, istatistikler ve grafikler yerine şehrin mimarisini ve morfolojisini ön plana çıkartarak kentsel mekânda saklı olanın üzerine yoğunlaşmaktadır (Rossi, 1982). Rossi'nin kolektif bellek olarak ele aldığı yaklaşımına benzer şekilde Christian Norberg-Schulz kentinin 'yer'le ilişkisi ve onu anlamlandırmasını sorgulamıştır (Norberg-Schulz, 1971). Rossi kent morfolojisindeki tekrardan bahsederken bu durum Norberg-Schulz'a göre ise bir bütün olarak hem fiziksel hem de sosyal sıralı ilişkiler serisi ile doğa ve insan ile ilişkili olan 'yer'in kolektif hafızasına evrilmektedir.

Colin Rowe ve Fred Koetter ise tarihselciliğine de atıf yaparak, ironik bir dille 'kolaj kent' tanımını ortaya koyarak kolektif bellek ve kolektif hafızanın belirleyici olduğu yaklaşımları farklı bir yönde ele almıştır. Kolaj kent yaklaşımı kentin parçalı bir şekilde tekrarlanan simgesel referanslara boğulmuş, farklı ve rastgele çakışmalar ile bambaşka bağlamlarda daha önce sahip olmadıkları anlamlar üzerinden okunabilen kent mekânlarının başkalaşımından bahsetmektedir (Rowe, Koetter, 1978). Böylelikle kolektif bellekten ödünç alınan unsurlar ile birlikte kent ve kentsel mekân yeniden üretilmekte, kendi anlamını ve ifadesini yeniden oluşturmaktadır.

Bugünün kentleri incelendiğinde ise geleneksel tanımların yeterli olmadığını, farklı disiplinlerin kentleri ilişkiler, mekânsallık ve işlevsellik başta olmak üzere farklı özellikleriyle ele aldıkları görülebilir. Sınırlı alanda yoğun ve heterojen bir sosyal gruba atıf yapılabilecek kentlerde, barındırdığı farklı çeşitlilikte mekân kalitelerinin, farklı uzmanlaşmaların, bireysel var olma biçimleri ile olan etkileşimin, ekonomi, ulaşım, sağlık, eğitim, bilim ve sanat gibi temel alanlarda gelişmiş bir yapılanmanın, kültürel birikimin ve buna karşın suç işleme oranının, alkol ve uyuşturucu başta olmak üzere çeşitli bağımlılıkların oluşturduğu ilişkisel bütünlük öne çıkartılabilir. Kentin oluşumuna katkı veren farklı disiplinler süreçler, benzer veya karşıt durumlar ile birlikte düşünüldüğünde bugünün kentinin isteyerek ya da istemeyerek oluşmuş kapsayıcı bir bütünlüğü olduğu söylenebilir. 'Kentleşme' kavramının yoğun olarak ele alındığı, sektörel ayrışmaların daha hızlı gerçekleşebildiği ve düzen kavramının bir tasarım meselesi olarak görüldüğü erken modern dönem kentlerine göre günümüz kentinde kendisini var eden tüm ilişkilerin iç içe geçtiği, kentin bütünsel bir ilişkiler ağı üzerinden oluşturulduğu ifade edilebilir.

Sosyolog Christian Schmid'in de bu ilişkiler bütünü üzerinden belirttiği üzere, günümüz kenti belirli fiziksel sınırlarla tanımlanmış bir alan yerine, 'kentleşme' süreçlerinden etkilenmiş olan tüm alanlar olarak okunabilir (Schmid, 2015). Dolayısıyla, günümüz kentini tanımlamak için bir kentsel ilişkiler ağı kurgusu olarak ele almak kenti ve onu meydana getiren ağsal süreci incelemek bu kentleşme süreçlerinin gerçekleştiği, farklı katmanların bir aradalığına açık kentsel alanları, günümüz kentini ve işleyişini anlayabilme açısından daha anlaşılır olacaktır.

Kentbilimci David Harvey kentlerin inşasını sınıfsal süreçler üzerinden ele alarak yorumlarken kentleşmenin iktisadi boyutuna atıf yaparak yapı çevrenin genişlemesini ön plana çıkartmakta, enerji ve üretim tesislerinin, altyapı alanlarının ve yeni konut alanlarının artırılması süreçlerine değinmektedir (Harvey, 1985). Bu şekilde kentlerde oluşan sosyal süreçleri de inceleyerek kentleşmeyi oldukça kapsamlı toplumsal dönüşüm süreçleri olarak ele almaktadır.

Kentleşme süreçlerini kentlerde yaşanan değişim süreçleri üzerinden bütünsel şekilde okuyan kentbilimci Henri Lefebvre ise, kentleşmenin temel olarak süregiden her türlü toplumsal ve sosyal değişim sürecinin neticesinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu süreci bir tür soyutlama süreci olarak da değerlendiren Lefebvre, hazır bulunan doğal bir çevrenin sanayileşmenin domine ettiği bir sosyal alana evrildiğini savunarak bir tür 'ikincil doğa' oluştuğunu belirterek kendi yaklaşımını ortaya koymuştur. Büyük ölçüde sanayileşmenin etkisiyle oluşan ve bankalar, finans kuruluşları ve sermaye sahipleri başta olmak üzere çeşitli çıkar grupları tarafından domine edilen, ikinciller sistemi olarak da adlandırılabilir bu 'ikincil doğa' yaklaşımı günümüzde sıkça kullanılan rant kavramının da ele alındığı alandır. Bu şekilde Lefebvre kentin ve kent mekânının da ikincil doğa sistematiğinde yeniden üretilmiş olduğunu belirtmiştir (Lefebvre, 1992).

Sanayileşmenin hâlen domine ettiği kentsel ağlar üzerinden gerçekleşen günümüz kent sistemlerinde iletişim altyapısı başta olmak üzere sürekli gelişen altyapı hizmetleri, üretim sistemleri, ulaşım ve lojistik ağları ile etkileşimlerinin daha şiddetli bir şekilde ve üst üste binerek gerçekleştiği söylenebilir. Bununla birlikte, Lefebvre'in ortaya koyduğu ikincil doğa kavramının da sürekli bir dönüşüm süreci ile kendi doğalarını ve kendi ikincilerini üreterek döngüyü devam ettirdiğini göz ardı etmemek gerekir. Lefebvre'in bu yaklaşımı üzerinden Harvey sermayenin kendi kentini baştan yaratarak kentselleştirdiğini belirtmektedir (Harvey, 1985).

Kent üzerine yapılan tartışmaların giderek daha fazla odaklandığı bu çeşitli altyapı faaliyetini ve ağlarını mimar Keller Easterling kent ve kentsel mekân üzerinden ele alarak ortaya çıkardığı süreçler doğrultusunda oluşan hareket alanını 'altyapı mekânı' olarak tanımlamıştır (Easterling, 2014). Bir tür para-mekân olarak da ele değerlendirilebilecek olan bu ortam tüm kentsel bağlantıların sağlandığı net ve verili bir altlıktır. Yer ve mekânsallık üstü üretilen mantığı ile de bu durum kentselliğin kendiliğinden küresel bir durum veya bir küresellik olarak ele alınmasını da kolaylaştırmaktadır.

3. Kentsel Müdahalenin Küresel Altlıkları

Kentsel gelişim süreçleri ve kentsel müdahale kavramı toplumsal etkileşim ve sosyal iletişim ağlarının kentsel mekân kurgusu üzerinde etkisiyle birlikte sıkça karşımıza çıkmaktadır. Kentsel kullanım alanlarının bugünün kullanımına karşılık vermekte yetersiz kalan veya belirli kurallar/kararlar çerçevesinde farklılaşması istenen bölgelerde değişimin gerçekleştirilebilmesi için kamu, özel girişim, çeşitli çıkar grupları, sosyal birliktelikler, veya bu çeşitli grupların birliktelikleri ile oluşan aktörler, farklı yöntem ve içeriklerle kentsel alanlara müdahalede bulunmak isteyebilirler. Bu şekilde kente ait sosyal ve fiziksel kullanım alanları üzerinde belirli veya belirsiz değişiklikler meydana gelmesi kullanımların getirdiği bir süreç olarak ele alınabilir. Böylece müdahale süreçlerinin kendi eylemlerini bu alanlara yöneltmesi de olağan bir değişim süreci olarak değerlendirilebilir. Alana karışmak, dahil olmak olarak okunabilecek benzer müdahale süreçleri, kentsel mekânda potansiyel/saklı değişim ve dönüşümlerin oluşmasını da beraberinde getirmektedir.

Kente müdahale süreçlerinin ne şekilde gerçekleşeceği ise tarihsel olarak kentler için öne çıkan konulardan bir tanesi olmuştur. Bu doğrultuda, her bir kentlinin ve kentte yaşayan tüm canlıların haklarının korunabilmesi ve eşitliğin öncelikli olarak ele alınabilmesi için özü itibarıyla sosyal ve demokratik katılıma yoğunlaşan süreçlerinin ön plana çıktığı görülebilmektedir.

Henri Lefebvre hâlen kentsel katılım konusunda sıklıkla dile getirilen yaklaşımlardan bir tanesi olan 'the right to the city / kent hakkı' kavramı üzerine çalışmalar yapmış, kentte yaşanabilecek tüm değişimlerle birlikte bu değişimlerin karar verme mekanizmalarında da farklılıklar yaratması gerektiğini belirtmiştir. Lefebvre'e göre kentlerde sermaye ve

kanun koyucuların egemenliğine karşı, kent kullanıcıları karar verme süreçlerinde aktif şekilde rol almalı, kentsel mekân üretim süreçleri ve karar verme mekanizmalarındaki güç ilişkileri dönüştürülmelidir (Lefebvre, 1996).

1992 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Rio de Janeiro’da gerçekleştirilen Dünya Zirvesi’nde katılım kavramı teknik olarak da sürdürülebilir kalkınma planlarında yerini almış, kentsel gelişim süreçlerinde önemine vurgu yapılmıştır. Günümüzde katılımcı anlayışı önceleyen ve yönetim olarak anılan kentlerin yönetim süreçlerinde de en geniş şekilde katılımın sağlanması amaçlanmaktadır.

Modern dönemde yaşanan tüm bu gelişmelerin yanı sıra, 20. yüzyılın başları aynı zamanda Orta Doğu olarak tariflenen ve büyük kısmı Basra Körfezi etrafında yer aldığı için körfez ülkeleri olarak da anılan bölgedeki zengin enerji kaynaklarının da ortaya çıkarıldığı zaman dilimidir. Bölgede yer alan petrol ve gaz zengini ülkelerin de 2. Dünya Savaşı sonrasındaki kent dönüşümlerine ayak uydurmaya çalışmaları ile bu bölgedeki dönüşümün etkisi de gözlemlenebilmiştir. Bu etki 20. yüzyılın sonlarında körfez ülkelerinin küresel dünya düzenine entegrasyonlarını da hızlandırmıştır. Petrol ve gaz ihracatından dolayı oldukça fazla sermayeye sahip olan ve bölgenin öne çıkan ülkelerinden olan Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Kuveyt gibi körfez ülkeleri kentlerine ve kentsel yapılanmalarına süreç içerisinde farklı nedenlerden ötürü müdahalelerde bulunma gereği duymuşlardır. Özellikle Abu Dabi ve Dubai örnekleri ile birlikte Birleşik Arap Emirlikleri’ni akla getiren daha fazla turist ve uluslararası ilgi çekme amaçlı hamlelerin yanı sıra, Katar’ın başkenti Doha’da sanat ve kültürel mekânlar üzerinden uyguladığı liberal politikalar bu yönde atılmış adımlara örnek olarak gösterilebilir.

Bununla birlikte, bu politikaların ve yaklaşımların çeşitli sebeplerden ötürü çoğu zaman yönetsel sistematik dışarısında bırakılan, bir tür ‘serbest bölge’ olarak adlandırılabilir özel alanlar üzerinden kurgulandığı da görülebilir. Easterling serbest bölge mantığı ile oluşturulan bu kent alanlarının ülkelerdeki mevcut ve egemen yapılanmadan ayrı olarak, onların denetimine tabi, fakat liberal dünyanın geri kalanı, diğer serbest bölgeler ve yönetim yaklaşımları ile bir tür geçişi de barındıracak şekilde oluşturulduğuna vurgu yapmaktadır (Easterling, 2014). Bu yaklaşım ‘yer’den kopartılarak (belki bir noktada da özgürleştirilerek) oluşturulan bu bölgeler ile küresel kentler arasındaki ilişkiler, toplumsal süreçlerin de etkisiyle değişim hızı gittikçe artan kullanıcı gereksinimleri karşısında kent mekânlarının ve yönetsel yapılanmaların da dönüşmesini sağlamaktadır. Bu kopuş neticesinde, Easterling’in ‘serbest bölgeler’ olarak tanımladığı alanlardaki dönüşümlerin, yeni kent yapılanmaları fikir ve uygulamalarının (yapay adalar, Masdar kenti, Doha Üniversiteler Bölgesi, vb.) gerçek anlamda geleneksel kentlerle kurduğu ilişki ve mevcut, tükenmiş, çoğu zaman bugünün küresel ihtiyaçlarına karşılık veremeyen kent yapılanmalarına etkisi de tartışılır bir hale gelmiştir.

21. yüzyıl başı ise bir önceki yüzyıl sonundan gelen dönüşüm işaretleri ile birlikte önümüzdeki senelerde Uzak Doğu kentlerinin ön plana çıkacağına işaretini vermektedir. 1898 yılında çevresindeki 235 adayla birlikte Çin Halk Cumhuriyeti tarafından Birleşik Krallık’a kiralanan Hong Kong’un 1997 yılında Çin’e iadesi ile birlikte bölge tüm dünyanın ilgisi çekmiş, Çin başta olmak üzere Singapur, Malezya gibi uzak doğu ülkeleri çok sayıda yeni mimarlık ve kentsel tasarım örnekleri ile öne çıkarak 20. yüzyıl sonunda körfez ülkelerinde görülen güncel mimarlık işleri iştahına ortak olmuştur. 21. yüzyılda kendisinden söz ettireceği düşünülen bölge kentlerinin Easterling’in ‘serbest bölge’ tanımına uygun şekilde yapılandırıldığı da görülebilir.

2008 yılında The New York Times Magazine’de Nicolai Ouroussoff imzalı olarak yayımlanan makalede mimar Steven Holl A.B.D.’nde Uzak Doğu kentlerinde yaptığı yapıları asla yapamayacağını, özellikle Çin’de her şeyin yepyeni görünmesini istedikleri için farklı bir şeyler denemelerine izin verildiğini belirtmiştir (Ouroussoff, 2008). Özellikle kamusal yapılarda kendini hissettiren bir değişim bölgede ciddi göç faaliyetlerine, yeni kentlerin kurulmasına, barınma biçimlerinde ve kentsel kullanım alanlarında dönüşümlere yol açmıştır. Yerel yönetimler her ne kadar hava kirliliği başta olmak üzere birçok çevresel sorunla başa çıkmakta zorlansa da, son dönemde gerçekleştirilmeye çalışılan Modern İpekyolu gibi eylemler de düşünüldüğünde ileride Blue Banana Zone veya Bereketli Hilal tanımlarının bir benzerinin bu bölge için de yeniden üretileceği dönemlerin hedeflendiği görülmektedir.

Buna ek olarak günümüzde dini-kültürel ritüeller veya endüstriyel faaliyetler ile oluşturulan ekonomi temelli rotalara, yerel ve uluslararası turizm rotalarına veya popüler kullanımlı turistik destinasyonlara, ve özellikle de kıtalararası uçuşların daha fazla insan tarafından kullanılabilir seviyelere gelmesiyle birlikte büyük toplumsal organizasyonlara erişim kolaylığı da eklenmiştir. Olimpiyatlar, Futbol Dünya Kupaları, kıtalardaki spor organizasyonları, Expo Uluslararası Fuarları, vb. faaliyetler, organizasyonu gerçekleştirmenin değil, artık aday olmanın bile belli donanımları üst seviyede sunmayı gerektirdiği organizasyonlar olması sebebiyle günümüz kent yapılanmaları için yeni

perspektifler ve gelişim hedefleri sunma amacıyla değerlendirilmekte, hatta kimi zaman şaşırtıcı çatışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu çatışmalara örnek olarak 2017 Haziran'ında Katar ile ilişkilerini keserek bir dizi suçlama yönelten Suudi Arabistan, Bahreyn, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerin Katar'a uyguladıkları yaptırımlara son vermek için sundukları istekler arasında siyasi yaptırımların yanı sıra 2022 yılında ülkede yapılması planlanan Futbol Dünya Kupası organizasyonunun iptal edilmesi de yer almıştır. Bu örneklerle, Easterling'in 'serbest bölge' yaklaşımı üzerinden küresel kent sistematığı ile entegre olma durumunun daha ileri götürüldüğü söylenebilir. Easterling'in 'altyapı mekânı' olarak ele aldığı bu birliktelik ve organizasyon ağları, günümüz kentlerinin bir altyapı sistematığı ile işlerlik kazanmasını sağlamaktadır. Bu noktada, serbest bölgeler de bu altyapı sektörleri üzerinden birbirleri ile etkileşime girmektedir. Altyapı mekânlarının en hızlı üretilebileceği ve kentin dönüşüm sürecinde daha önce hiç planlanmayan bir etki yapabileceği süreçler de ateşleyici görevi gören küresel organizasyonlar ile birlikte rahatlıkla oluşturulabilmektedir.

Uluslar arasında söz konusu olan bu dayatmacılığı kentbilimci Erik Swyngedouw, bugünün neo-liberal kent mekanizmaları ve sınırları üzerinden ele almakta ve kural koyucunun kent kullanıcısı üzerinde ortaya koyduğu benzer yaklaşımı 'polic(y)ing'den 'policing'e (kural koyuculuktan zapturapt altında tutuculuğa), sömürücüler arasında evrilen sosyal alan olarak değerlendirmekte ve kentin egemenler tarafından sömürülmekte olduğunu söylemektedir (Swyngedouw, 2009). Swyngedouw'a göre sistem ilk bakışta daha demokratikmiş gibi görünse de, yine neo-liberal düzenin bir üst-kurallar/dayatmalar sistematığı ile küresel yasa koyucular tarafından düzenlenmektedir. Bu durum kimi zaman özgürlük vaat eder gibi gözükse de aslında hızla bir denetim ağı oluşturma eylemine evrilir. Keller Easterling'in günümüz kent yapılanmalarını üzerinden okuduğu altyapı mekânı da bu doğrultuda neo-liberal yaklaşımların her alanda ortaya konulan düzen-denetim mekanizmalarını geliştirebilmeleri ve kontrol altında tutabilmeleri için ihtiyaç duydukları bir altlık olarak ortaya çıkar (Easterling, 2014). Edward Soja ise bu yaklaşımı günümüz kent kurgusu üzerinden ele almış, günümüz kentini sanayi üretiminin ve kapitalist toplumun işgücü ve tüketim alışkanlıklarının merkezi olan bir kontrol noktası olarak tanımlamıştır (Soja, 2015).

Her ne kadar neo-liberal sistemin kural koyuculuğuna veya dayatmacılığına referans verilmiş olsa da, Michel Foucault başta olmak üzere pek çok sosyoloğun geniş anlamda demokrasiyi 'neyin olmaması gerektiğini ortaya koyan bir sınırlar rejimi' olarak ele aldığı da unutulmamalıdır. Bu doğrultuda Swyngedouw da 'polic(y)ing' sistematığını Slavoj Žižek, Chantal Mouffe ve Jacques Rancière gibi çeşitli sosyolog ve felsefecilerin bakışları üzerinden, post-politik ve post-demokratik bir devlet kurgusu olarak tanımlamaktadır. Her ne kadar neo-liberal kentsel yönetişimin demokratik katılımı genişlettiği ve derinleştirdiği düşünülse de, bunun aksine yeni durumda demokrasinin dışlandığı ve hatta oluşumunun temelden engellediği bile söylenebilir. Bu doğrultuda, bu yaklaşım Rancière'in 'bir demokrasi skandalı' olarak tarif edildiği şekilde, eşitlik vaat ederken, kültürel elitin, ulus-ötesi sermayenin ve siyasetin ihtiyaçları ve dünya görüşleri doğrultusunda bir oligarşik bir yönetim ortaya çıkarmaktadır (Rancière, 1999).

Jacques Rancière'in bu yaklaşımını 21. yüzyılın hemen başında yaşanan ve tüm dünyada büyük bir dönüşüme sebep olan olaydan birkaç yıl önce dile getirmiş olsa da 11 Eylül 2001 tarihinde yapılan saldırıları izleyen yıllarda yaşanan süreçte kural koyucunun / egemenin Rancière, Mouffe ve Žižek'in yaklaşımlarını bile geride bırakacak şekilde hakimiyet alanını genişlettiği görülmüştür. Bir noktada Swyngedouw'un 'policing' eylemi birçok kez kısmen sahte ve eylemi sistematize etmeye yönelik 'polic(y)ing'lere de ihtiyaç duymayacak şekilde gündelik hayatın, ve dolayısıyla mimarlığın, planlamanın, kentsel kurgunun, kentle ilişki kuran tüm disiplinlerin içinde, temelinde yerini almıştır.

Son dönemde mimarlık ortamında öne çıkan isimlerden olan Jacques Herzog ve Pierre de Meuron da 11 Eylül 2001 saldırılarının iki yıl sonrasında kaleme aldıkları makalelerinde kentlerin ve mimarlığın bir daha uzun süre kopamayacağı bir 'gerçeklik' kavramı ile aniden yüzleştiğine vurgu yapmaktadır (Herzog, de Meuron, 2015). İlk yorumlarında, ortaya çıkan bu gerçeklik etkisinin, özellikle 20. yüzyıl boyunca kimi zaman kaygısız ve savurganca üretilen mimarlık dillerinin, yaklaşımlarının ve eylemlerinin net bir şekilde 'yer'e odaklanmasını sağlayacağını ve günün dili ile üslubundan kopamayacağını vurgulamışlardır. 2003 tarihinde yaptıkları ilk araştırmalarının ardından ise Jacques Herzog, aynılaştırmacı yeni güvenlik kurgusu ve yeni üst kural silsilelerine rağmen kentlerin yine de kendi, özgün karakterlerine sahip olabileceğinden bahsetmektedir (Herzog, 2015). Jacques Herzog'un değindiği şekilde de olsa, kentlerin kendine özgü karakterlerinin günümüzde görünür olabilmeleri için de bütünleştirici bir ağ sistemine dahil olma ihtiyacı duydukları ortadadır.

Bu noktada Rosane Araujo'nun 21. yüzyıl kentini anlatırken kullandığı 'city is me' açılımı da çokluğun ve enformel bağların ne sıklıkta değişebildiğine dair bir atıf olarak değerlendirilebilir (Araujo, 2012). Mimarlık ve kentsel bilimlerde, kente dair bakışların çoğu zaman merkezden en uzak noktası olarak yaklaşılacak 'yerellik' kavramının da bu bakış açısıyla çeşitlenebileceği görülebilmektedir.

Günümüz kentine dair ilişkiler ve enformel bağlar üzerinden yaklaşımında Araujo'nun değindiği kentsel yapılanmadaki ağsal ilişkileri tanımlamak için antik çağdan başlayıp günümüz neo-liberal kentine varan bir inceleme yapılabilir. Hannah Arendt antik Yunan kent yapılanmasını ve ardındaki politik teoriyi analiz ederken eylem ve konuşma alanları olarak kurgulanan görünüş sahaları üzerinden bu kenti "farklılıkları bir arada tutan bir parantez" şeklinde tanımlamıştır (Arendt, 1958). Bu yaklaşım ile benzerlik içerecek şekilde Jacques Rancière de kentte bir yabancıya diğerine karşı argümanlarını ortaya koyabilme eyleminin gerçekleşeceği alanlar üzerinden kent ve kamusal alanı ele almaktadır (Rancière, 1999).

Büyük ölçüde toplumun oldukça küçük bir grubunun yönlendirmesiyle şekillenen ve günümüzün farklılıkların kendini açıklıkla ifade edebilmeleri konusunda sıkıntı yaşayan tektipleştirici kentsel ve sosyal yapılanmaları düşünüldüğünde, çok sayıda günümüz kenti için Arendt'in farklılıklar üzerinden ele aldığı kent tasvirinin ilk bakışta çekici ve kapsayıcı bir altlık sunduğu düşünülebilir. Yaklaşımlarında toplumsal süreçleri incelerken kente, kentsel ve kamusal mekâna sıklıkla atıf yapan Arendt'in 'farklılıkları bir arada tutan parantez' tasviri her ne kadar içerisinde bir özgürlük alanı oluşturuyor gibi görünse de Marx'ın halkı devlet mekanizmalarından ayırıştırılması ile oluşturulduğunu söylediği 'özgürlüğü demokrasisi' tanımı da düşünüldüğünde bu parantezin diğer parantezlerle ilişkisi üzerinde durulması önemlidir. Bununla birlikte, küresel çapta gerçekleşen evrimi ve ortaya konulan yeni üst kurallar silsilesi ile her daim güncellenerek sürekli olarak üretilen neo-liberal kültürün kentsel mekânlarının Arendt'in ifade ettiği şekilde farklılıkların bir arada yer alması durumu ile ilişkisi de tartışmalıdır.

Bununla birlikte, Arendt'in antik Yunan kenti üzerinden tanımladığı farklılıkların temelde bireysel olarak ortaya çıkan farklılıklar olduğunu da vurgulamak gerekir. Arendt'in kentinden bugünün kentine gelene kadar bu farklılıkları oluşturan 'birey', ve bu 'birey'lerin fazlalığı sistemin ancak bir üst kurallar düzeni ile düzleştirilmesini zorlaştırırsa da gerekli kılmalıdır. Bu bir tür düzleştirme eylemi için özellikle kamusal alanlara ve toplumsal kent alanlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Tarihçi Lewis Mumford da mevcut kentin ancak birlikte ve eş zamanlı var olabilen etkinlikler için vazgeçilemeyen, görünmez ağırları barındıran bir toplanma yeri olarak ortaya çıktığını söylemiştir (Mumford, 2007). Kenti var eden insan olarak mimar ve kent plancısını ele almaktansa bu durumun olabildiğince akışkan, toplumsal değişimler doğrultusunda kendini yenileyebilen kentlerin ortaya çıkmasını, karmaşık ilişki ağlarının eş zamanlı ve farklı ölçeklerde ilişkilerinin içine aldığı bir sistematige sahip olduğunu, dolayısıyla kentsel mekânı canlı bir organizmaymış gibi gösterdiğini vurgulayarak sürecin kendisinin esas olduğunu savunmuştur. Bu etkileşimin sürecinde ortaya çıkan geçiş mekânlarının ise kentin gelişimine yön veren mekânlar olduğunu, kentsel peyzajı çevresel bir duruma çevirerek kenti ve kentsel mekânı bir altyapı unsuru olarak ortaya koyduğunu belirtmiştir.

Mimarlık tarihçisi Pier Vittorio Aureli çokluk ve ilişkiler ağı egemenliğinin siyasetin belirlendiği kenti artık günümüzde ortadan kaldırdığını söylemektedir (Aureli, 2011). Kentlerin yitimine giden sürecin mimar ve kentbilimci Paul Virilio tarafından siyasetbilimci Francis Fukuyama'nın liberalizmin Marksizm karşısında zaferini kesin ve geri dönülemez şekilde ilan ettiğini belirttiği 'tarihin sonu' tezine atıfla ürettiği "tarihin sonundan değil ama artık coğrafyanın sonundan kolaylıkla bahsedilebileceği" yaklaşımı ile 'coğrafyanın yitimi' olarak vurgulanmıştır. Virilio gündelik sistemin başat aktörü olmuş veya aktörlerinin ortaya çıkmasını sağlamış olan enformasyon ağının varlığına ve direkt olarak bir fizik-mekân karşılık barındırmamasına da atıf yapmıştır (Virilio, 2003).

İlişkiler ağı, bunun egemen duruma etkileri ile kentsel mekânda ortaya çıkan eş zamanlılığı ve çokluğunu geliştirerek 2010 Rotterdam Mimarlık Bienali'nin de teması olan 'açık kent' kavramı ile tartışan mimar ve kent plancısı Kees Christiaanse, sosyal olarak sürdürülebilir durumların kentlerin gelişimi açısından ağlar üzerinden etkileşimini geleneksel kent kurgularında hâkim olan, toplumsal ilişkilerin gerçekleştiği ve ticaretin yapıldığı kamusal alanlar üzerinden okumakta, pek çok Avrupa kentinin günümüzde de bu geleneksel kurguyu barındırdığını vurgulamaktadır (Rieniets, Sigler, Christiaanse, 2009). Buna karşın, Christiaanse'ye göre fiziksel olarak korunan bu alanlar, kent kullanıcılarının zihinlerinde sosyal iletişim ve etkileşimin karşılıklı olarak gerçekleştiği kamusal alanlara dönüşmüş ve hiyerarşiyi ortadan kaldıran ve mesafeleri yeniden belirleyen sosyal ağların da yardımıyla geleneksel durumuna kıyasla kullanım açısından oldukça farklılaşmıştır.

Günümüz kentsel gelişim süreçleri için de ideal durum olarak Christiaanse tarafından ele alınan 'açık kent' kavramının kurgusu, adil ve eşit haklara sahip kent kullanıcılarının karar mekanizmasına direkt olarak etki edebileceği, yaşadığı çevreyi belirlemede özgür olacağı, hareket sınırsızlığına sahip olduğu, kent mekânlarının hiyerarşiden uzak, birçok farklı sosyal ağ üzerinden yeniden yapılanabilecek sokakların ve izlerinin birbiri ile ilişkisi neticesinde ortaya çıkarak her an yeniden üretebilmesi üzerinden şekillenir. Lefebvre'in 'kent hakkı' yaklaşımına

atıfla sorgulamalar da yapılan çalışma, geçmişte mimarlık ve kentbilimi üzerine yapılan çalışmalardan farklı olarak kent yapılanmalarını genel-geçer kültürel değerler üzerinden değil, bunları yadsımadan karşılıklı etkileşimin kamusal alana etkisi üzerinden tanımlamaktadır. Bu birliktelik farklı unsurların tek potada eritilerek buluşturulduğu ve neticede tek bir toplumsal birlikteliğin elde edildiği bir yaklaşım yerine, içinde bulunan her unsurun farklılaştırılarak benzerleştirilme sürecinin aksine, eş zamanlı olarak orada kendisi olarak bulunduğu bir birlikteliğe işaret etmektedir. Bu eş zamanlı birliktelik geleneksel olarak kentsel mekân kavramının ortaya koyduğu fiziksel yapılanmayı da çeşitlendirerek, farklı ölçeklerde de olsa, karşılıklı sosyal etkileşimlerin kendi kamusallığını ortaya çıkarabilmesini beraberinde getirmektedir.

SONUÇ:

Tarihsel olarak kente müdahale yaklaşımlarının ifade edilmesinde çoğu zaman kentsel yoğunluk, kullanım farklılıkları, işlevsel ilişkiler vb. gibi verilerin de tümüyle pozitif (hem doluluk üzerinden oluşturulan kentsel/yapısal hem de olumlayıcı anlamları ile) alanlar üzerinden yararlanıldığı görülmektedir. Kentsel müdahaleler ve müdahale gerekliliğinin anlatılması ise yapılı çevredeki negatif (hem boşluk üzerinden oluşturulan kentsel/yapısal hem de pejoratif anlamları ile) alanların ve bu alanların kullanım ağı ile çakışması sonucu meydana getirdiği durumlar üzerinden açıklanabilir. Her iki süreç de temelde negatif alanların, açık ve yarı-açık kamusal alanların ve bu alanlar üzerinden yapılan değerlendirmeleri barındırır. Ve bu alanlar verilidir.

Küresel kent altlıkları ve kural koyucu sistemin özgürleştirme altlığı ile ortaya koyduğu sınırlayıcı yaklaşım günümüz kentinin küresel sisteme entegrasyonu için kullanılan 'altyapı mekânları' üzerinden gerçekleştirilmektedir. Yer in ve coğrafyanın yitimi ile birlikte geleneksel kentsel müdahale yaklaşımı yerini de kentsiz/çok kentli bir kentselliğe bırakmıştır. Kendisini sürekli olarak yeni sınırlar oluşturma üzerinden güncelleyen, her an yenilenebilir şekilde ve farklı sayıda tekrarlar yeniden ve yeniden oluşturulabilen alanlar küresel altyapı mekân ağının parçaları olarak ortaya çıkmaktadır. Altyapı mekânı hem sistemi tanımlamakta hem de sistem tarafından tanımlanmakta, döngünün yanıtıcı özgürleştiriciliği ve zapturapt altına alması da 'farklılıkları bir arada tutan parantez' olarak işlerlik kazanmaktadır.

Çok sayıda durumu ve özneyi çakışır bir halde hem pasif hem de aktif olarak kapsar şekilde tanımlanan 'açık kent' yaklaşımı, her ne kadar keskin olmayan bir kent sistematiği barındırılmış olsa da Antik Yunan kenti üzerinden ortaya konuşmuş olan ve bugünün küresel sistemini naif bir şekilde anlatan bu parantez karşılaştırıldığında ise, parantezin neredeyse teklifi dayatan sınırlandırma mantığına mutlak bir açıklık ile üretilmesi ile birlikte bir anti-tez olarak değerlendirilebilir.

Aksi durumda özgürleştirici(msi) gibi gözükse de oluşturulan kentsel mekân ve bu mekânın özündeki sınırlayıcılık, özellikle de yere dair güvenlik odaklı bakış açılarının etkisiyle ancak bir seviye yukarıdaki üst-kurallar silsilesine hangi yöntemle ve nasıl dâhil olduğu üzerinden görünür olabilecektir. Bu durumda günümüz kentinin, pek çok kez yenilenmeye ve tekrar tanımlanmaya muhtaç olsa da evrensel sistematiğe nihai bir entegrasyonu amacıyla altyapı mekânı altlığı üzerinden zapturapt altında tutarak özgürleştiren kente evrimi de zor olmayacaktır.

KAYNAKÇA:

Araujo, R., (2012); *The City is Me*; The University of Chicago Press, Chicago.

Arendt, H., (1958); *The Human Condition*; University of Chicago Press, Chicago.

Aureli, P.V., (2011); *The Possibility of an Absolute Architecture*; MIT Press, Cambridge.

Boyacıoğlu, C., Pulat Gökmen, G., Ayran, N., (2017); *Anthropocene Idea in Modern Avant-garde Architecture: A Retrospective Discussion on Wright and Fuller*; A|Z ITU Journal of the Faculty of Architecture, Vol. 14 No.2, July 2017.

Easterling, K., (2014); *Extrastatecraft: The Power of Infrastructure Space*; Verso, New York.

Fuller, R. B., (2008); *Operation Manual for Spaceship Earth*; Lars Müller Publishers, Baden.

Harvey, D., (1985); *Consciousness and the Urban Experience, Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization*; Blackwell Publishers, Oxford.

Hasol, D., (1975); *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*; Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

- Herzog, J., (2015); "How Cities Are Inevitably Specific", The Inevitable Specificity of Cities; Lars Müller Publishers, Zurich.
- Herzog, J., de Meuron, P., (2015); "How Cities Differ?", The Inevitable Specificity of Cities; Lars Müller Publishers, Zurich.
- Leeds, A., (1994); Cities, Classes, and the Social Order; Cornell University Press, Ithaca.
- Lefebvre, H., (1992); The Production of Space; Basil Blackwell, Oxford.
- Lefebvre, H., (1996); Writing on Cities; John Wiley and Sons; New Jersey.
- Marx, K. H., Engels, F., (1935); Manifesto of the Communist Party; Co-operative Publishing Society of Foreign Workers in the U.S.S.R., Moscow.
- Mumford, L., (2007); Tarih Boyunca Kent; Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Norberg-Schulz, C., (1971); Existence: Space and Architecture; Studio Vista, London.
- Ouroussoff, N., (2008); "The New, New City", The New York Times Magazine 8.Haz.2008; The New York Time Company, New York.
- Rancière, J., (1999); Disagreement: Politics and Philosophy; University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Rieniets, T., Sigler, J., Christiaanse, K., (2009); Open City: Designing Coexistence; SUN, Amsterdam.
- Rossi, A., (1982); The Architecture of The City; MIT Press, Cambridge.
- Rowe, C., Koetter, F., (1978); Collage City; MIT Press, Cambridge.
- Sassen, S., (2008); "Urbanness", Urban Transformation; Ruby Press, Berlin.
- Schmid, C., (2015); "Specificity and Urbanization: A Theoretical Outlook?", The Inevitable Specificity of Cities; Lars Müller Publishers, Zurich.
- Soja, E. W., (2015); Postmodern Coğrafyalar, Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi; Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Swyngedouw, E., (2009); "The Zero-Ground of Politics - Musings on the Post-Political City", New Geographies 1: After Zero; Harvard University Press, Cambridge.
- Virilio, P., (2003); Enformasyon Bombası; Metis Yayınları, İstanbul.
- Webber, M. M., Dyckman, J. W., Foley, D. L., Guttenberg, A. Z., Wheaton, W. L. C., Wurster, C. B., (1964); Explorations into Urban Structure; University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Weber, M., (2000); Şehir: Modern Kentin Oluşumu; Bakış Yayınları, İstanbul.

Kent Akademisi